

Maria Carmela Palmisano

Beseda v dialogu v Sirahovi knjigi

Povzetek: Modri Ben Sira se v svojem delu večkrat ustavlja pri razmišljanju o človeškem govorjenju (5,9–6,1; 19,4-17; 20,1-8.18-26.27-31; 23,7-15; 27,11-21.22-29; 28,8-26; 37,16-18; glej tudi 51,1-12). Kot učitelj modrosti vzgaja mlade k pravemu govorjenju, tako da osvetljuje vse možne polarnosti v uporabi besede – med tišino in besedo, med zunanostjo in notranostjo, med modrim in nespametnim govorjenjem – ter prikazuje vse elemente, ki vplivajo na moder/nespameten govor/govornika. Ker je Ben Sira ne le »modrec«, temveč tudi »teolog«, opazimo, da se v knjigi večkrat dvigne z ravni človeške modrosti na raven modrosti Boga, ki je izvir vseh modrosti, besede in milosti, saj je nespametno govorjenje pogosto povezano z grehom in grešnim ravnanjem. V svojem načinu razmišljanja, s katerim se večkrat vrača z različnih zornih kotov na isto tematiko, modri Ben Sira daje posebno mesto molitvi, v kateri se Bogu priporoča za zmernost v uporabi jezika. Prav tako se k njemu obrača za pomoč ali zahvalo, kot na primer takrat, ko je postal tarča obrekovanja in krivičnega govorjenja. Prispevek osvetljuje značilnosti večjih enot, ki obravnavajo to temo, in jih obravnava v dialogu z izročili zunajsvetopisemske književnosti, v luči starozaveznega modrostnega izročila in še posebej znotraj zgodovine odrešenja.

Ključne besede: beseda, jezik, srce, tišina, obrekovanje, modrost, molitev

Summary: *The Word in the Dialogue in the Book of Sirach*

In his book, a wise Ben Sira frequently reflects upon human talking (5.9–6.1; 19.4-17; 20.1-8.18-26.27-31; 23.7-15; 27,11-21.22-29; 28.8-26; 37.16-18; see also 51.1-12). As a teacher of wisdom he educates the youth toward correct speech by illuminating various polarities in the use of a word: between the silence and the word, between the exterior and the interior, between wise and a foolish talk, and shows all the elements that influence the wise/foolish talk/speaker. Since Ben Sira is not only a 'wise man' but also a 'theologian,' one can see that throughout the book he often goes beyond the level of human wisdom towards the level of the wisdom of God who is the source of all wisdom,

of the word and grace, since foolish speaking is often associated with sin and sinful behaviour. In his way of thinking, by which he repeatedly keeps dealing with the same topic from various perspectives, the wise Ben Sira dedicates a special place to prayer, through which he asks God to be able to use the language moderately. Furthermore, he turns to God for help or thanksgiving, as when he himself became the object of calumny and false talk. The article highlights the features of the larger units that deal with this topic and reads them in a dialogue with the traditions of extra-Biblical literature, in light of the wisdom tradition in the Old Testament, and especially within the history of salvation.

Keywords: *word, tongue, heart, silence, calumny, wisdom, prayer*

Uvod

Razprava obravnava vidik vzgoje mladih za govornico in komunikacijo, kakor ga razvije modri Ben Sira v svoji knjigi. To je svetopisemski primer, ki omogoča osvetliti temeljno odprtost Božje besede za dialog s človekom, kulturo in družbo.

Obravnava sleherne teme v Sirahovi knjigi mora upoštevati posebnost avtorjevega dela, ki je bilo napisano v hebrejščini in posredovano v različnih jezikovnih oblikah in različicah. Tridentinski koncil je dokončno sprejel vse različice knjige in jo opredelil kot kanonično besedilo v celoti, ne glede na njene posamezne jezikovne oblike. Zato govorimo o hebrejskem, grškem, latinskem in sirskem besedilu Sirahove knjige, ki se med seboj nekoliko razlikujejo in jih je treba med seboj primerjati, če želimo obravnavati katerokoli tematiko knjige.

Ko beremo odlomke, ki se v knjigi nanašajo na vzgojo mladega človeka za pravo govornico, opazimo, da se modri v knjigi večkrat vrne na to temo, ji posveča posebno pozornost in k njej pristopa z različnih zornih kotov (5,9–6,1; 13,22–23; 19,4–17; 20,1–8.18–26.27–31; 23,7–15; 27,4–7.11–21.22–29; 28,8–26; 37,16–18). Poleg bogatega obsega besedila o tem se v knjigi pogosto nahaja izraz »beseda« ali »govor« ali namig o vzgoji besede. To zasledimo tudi v odlomkih, ki se nanašajo na druge tematike, npr. na molitev: modri »učí« mladega človeka moliti ali sam v molitvi prosi Boga Očeta za pravo besedo (22,27–23,6),¹ preden začne z vzgojnim delom (23,7–15). Ben Sira se v molitvi na koncu knjige Bogu zahvaljuje, da ga je rešil prerekanja in lažnega govorjenja (51,1–12).

¹ Prošnja za modro besedo beremo tudi v Prg 30,7–9 (Agúrjeva molitev).

Poleg izjemne pozornosti, ki jo modri posveča tematiki govorjenja pri vzgoji mladih, je vreden omembe njegov izreden čut pri izboranju posameznih besed v odlomkih (kar je razvidno še posebej v hebrejskem jeziku), pri poetičnem izražanju in uporabi besedne igre, kar poslušalcu pomaga globlje vstopati v način učiteljevega razmišljanja (Reymond 2011, 37–53).

Tematika vzgoje za govorjenje je zelo prisotna v svetopisemski modrostni literaturi kot tudi v modrostni literaturi starega Bližnjega Vzhoda. V Svetem pismu Knjiga pregovorov namenja več izrekov razmišljanju o človekovem govorjenju, pogosto znotraj antitez, ki predstavljajo nasprotje med modrim in nespametnim človekom (Prg 10,11².19.31; 15,2.28). Modri s svojimi bogatimi izreki namigujejo tudi na dvoumnost človekovega govorjenja, saj od njega lahko prihajata za človeka smrt ali življenje (Prg 18,21)³. Zato strogo obsodijo hitro govorjenje, ki je usodnejše kot norost (Prg 29,20)⁴. Pomenljiva je vzgoja matere kralja Lemuela (ki ni svetopisemska oseba, temveč je verjetno povezana z zunajsvetopisemsko literaturo) na koncu knjige, v Prg 31,8-9⁵, ki sina svari pred uživaštvom, saj mora biti kralj vedno pripravljen zagovarjati pravice tistega, ki tega ne more storiti sam, ter pravično soditi ubogega in nesrečnega.

Vrednost modrega govorjenja je pogosto omenjena tudi v literaturi starega Bližnjega Vzhoda, saj je bila vedno zelo cenjena v človeški kulturi kot pokazatelj modrosti govornika. Kot primer v Svetem pismu lahko navedemo Jožefovo pripoved v 1 Mz 37–50, ki prikazuje Jožefa kot modrega govornika, ali *Izreke* Ahikarja, kraljevskega svetovalca, v mezopotamski literaturi. Ben Sira s svojim naukom sledi svetopisemskemu izročilu in starodavni bogati kulturi starega Bližnjega Vzhoda.

² V Prg 10,11 beremo: »Vir življenja so usta pravičnega, usta krivičnih pa skrivajo nasilje.«

³ V Prg 18,21 beremo: »Smrt in življenje sta v oblasti jezika, kdor ga rad uporablja, bo užival njegov sad.«

⁴ V Prg 29,20 beremo: »Si videl človeka, ki je hiter v svojih besedah? Več je upanja za bedaka kakor za njega.«

⁵ Besedilo se glasi: »Odpiraj svoja usta za nemega, sodi pravično za pravico vseh zapuščenih. Odpiraj svoja usta, sodi pravično in prisojaj pravico ponižanemu in siromaku.«

V svojem prispevku bom predstavila kratek pregled vsebine odlomkov, ki obravnavajo vzgojo govorjenja in nekoliko osvetlila razvoj razmišljanja modrega Ben Sira.⁶

Vsi odlomki, ki obravnavajo tematiko vzgoje jezika, se v knjigi nahajajo v poglavjih med Sir 5 in Sir 37, torej v prvem, obsežnejšem delu knjige, ki predstavlja različne modrostne teme. V naslednjih poglavjih (še posebej med Sir 42,15–50) se bo modri posvečal opisu delovanja Boga v stvarstvu in zgodovini odrešenja in se bo osnovna tematika knjige spremenila.

1. »Beseda« v posameznih odlomkih o govorjenju

1.1 Sir 5,9–6,1: »Ena sama naj bo tvoja beseda« (5,10b)

Prvi odlomek vsebuje modrostni nauk o zlorabi govora in uporablja antitezo v predstavitvi posledice pravega ali slabega govorjenja (slavo ali sramoto, v v. 13).⁷ Osrednja misel in vsebina nauka je, naj bo beseda učenca »ena« (gl. Mt 5,37) in naj se oddalji od človeka z dvojnimi jeziki.⁸ Pot do resničnega govorjenja je pripravljenost za poslušanje in počasnost za dajanje odgovorov (v. 11-12). Ob primerjavi med H in G je možno opaziti, da je grško besedišče (torej grški prevod, ki je nastal kasneje) bolj teološko zasnovano (Okoye 1995, 32–34). Dvakrat npr. uporablja samostalnik »grešnik« (*ho hamartólós*), ki ga ni v heb. (5,9c; 6,1c v gršč.), ali z njim prevaja hebrejski samostalnik *ra'* (ki dobesedno pomeni »zlo«, »hudobija«).

⁶ Za analitično predstavitev nekaterih obravnavanih odlomkov o vzgoji govorjenja v Sirahovi knjigi glej Di Lella (1996, 33–48; 2008, 233–252).

⁷ V hebrejskem besedilu v Sir 5,13 (rok. A) beremo: »slava in sramota sta pri roki tistega, ki hitro govori, vendar (je lahko) človekov jezik njemu v padec«; modri v poetični obliki svari učenca proti hitremu govorjenju, ki zlahka vodi k padcu in propadu.

⁸ Kot bomo videli tudi v kasnejših odlomkih, učiteljevo svarilo nima za cilj vzgajati za enoumen način uporabe besede in tako izključevati možnosti več interpretacij človeške besede, temveč opozarja učenca na temeljne lastnosti človeškega govora, na njegovo ambivalentnost, dvoumnost, možnost nerazumevanja, ki ga vedno spremljajo.

1.2 Sir 13,22-23: Modrost v poslušanju

V okviru diptiha, v katerem Ben Sira opisuje nasprotje med bogastvom in uboštvom (v. 1-24), beremo kratko, vendar zelo plastično ponazoritev kontrasta med govorjenjem bogataša in reveža. Ne glede na vsebino govora je prvi veliko bolj uslišan, potrjen in razumljen kot drugi. Čeprav modri ne posplošuje svojih trditev, ki zato ne veljajo vedno za vse bogate in za vse uboge, nakazuje na podlagi življenjskih iskušenj in ne toliko s filozofskimi utemeljitvami, da ima poleg besede posebno težo kontekst, v katerem je bila določena beseda izrečena in ki lahko odločilno vpliva na to, da bi bila sprejeta ali zavrnjena.⁹

1.3 Sir 19,4-17: »Izprašaj svojega prijatelja!«

Naslednji odlomek (v hebrejskem besedilu le-tega nimamo) obravnava novo zlorabo govorjenja oz. govornice. Modri z nazornimi prisposodobami (v. 11-12) in z antitetičnim slogom opisuje prednost, ki jo ima tišina pogosto pred govorom (v. 4-12), ter razvije motiv potrebnega preverjanja govoric, še posebej v prijateljstvu (v. 13-17). Modri v tem odlomku realistično in z empatijo gleda napake in grehe, povezane z jezikom, kar je smisel retoričnega vprašanja v v. 16: »Kdo se ni pregrešil z jezikom?«¹⁰ Zaključek odlomka v stihu 17b se glasi »daj mesto postavi Najvišjega« in je odsoten v sirskem prevodu. Stih namiguje na 3 Mz 19,16-19, torej na zapoved ljubezni do bližnjega in tako daje svetopisemski temelj prejšnjim modrostnim svarilom in spodbudam.

⁹ Odlomek predstavlja veliko tekstnih problemov in vprašanj. Reymond (2011, 229–234) obravnava analizo in primerjavo besedišča v posameznih jezikovnih različicah in utemelji, kako modri uporabi semantiko, morfologijo in fonetiko, da bi razkrival ambivalentnost človekove govornice.

¹⁰ O padcu in grehu, povezanem z govorjenjem, glej tudi Minissale (2008, 255–256); Reymond (2014, 228). Gregory (2012, 330–333) obravnava še posebej prisotnost metafore o padcu jezika znotraj naukov in govorov, ki obravnavajo etične vsebine; o drži empatičnega razumevanja Ben Sire do drugega glej Gregory (2012, 332). Strožji odnos do krivde, povezane z govorjenjem, je izpričan v Kumranu (1 QS VII 2-3: »and shall not go back to the Community council. And if he has spoken angrily against one of the priests enrolled in the book, he will be punished for a year and shall be excluded, under sentence of death, from the pure food of the Many. However, if he had spoken unintentionally, he will be punished for six months. And whoever lies knowingly.«)

1.4 Sir 20,1-8.18-26.27-31

Beseda in modrost. Četrty daljšji odlomek, od katerega so se v hebrejščini ohranile le nekatere vrstice, obsega več enot v istem poglavju in obravnava odnos med govorjenjem in modrostjo. Modri razkrije učencu pomen razlikovanja, saj je potrebno presoditi pravi trenutek za tišino in za govorjenje: obstajata namreč tišina zaradi nepoznavanja odgovora (v. 6) in tišina človeka, ki čaka na primeren trenutek (v. 6b-7a). Nadaljnja vsebina nauka je povezana s posledicami drugih zlorab govorjenja, kot so zlonamerne besede, ki pripeljejo nespametnega do propada, in laž človeka, ki sebi koplje pogubo. Več vidikov govorjenja se na koncu poglavja steka v opis modrega (v. 27-31), ki, v nasprotju z nespametnim, v svojih besedah razodeva modrost, ki je za modrega iz Jeruzalema Božji dar. Ben Sira želi pokazati učencu, da je modrost naravnana k dialogu in besedi in da je cilj vzgoje primerno oblikovanje sposobnosti govorjenja, upoštevajoč različne polarnosti (beseda – tišina; modrost – nespamet) in potrebno iskanje primerne drža ter odgovora v posameznih situacijah.

1.5 Sir 23,7-15: »Naj ti ne pride v navado izrekati Božje ime!«

Peti odlomek (za katerega nimamo hebrejskih tekstnih prič) je po vrstnem redu postavljen v sredino knjige in sledi intenzivni prošnji modrega k Bogu Očetu za pravo besedo. Nauk predstavlja komentar k tretji Božji zapovedi: »ne skruni Božjega imena«, ki jo posredno navaja (23,9), in spominja tudi na četrto Božjo zapoved: »spoštuj očeta in mater« (23,14). Odlomek želi posvariti mladega človeka pred slabo navado lahkega priseganja v Božjem imenu in pri tem uporablja modrostne argumente (opisuje posledice nesramnega govorjenja) ter, kar je posebej pomembno, teološke argumente, ki izhajajo iz sinajske zaveze in Božje postave (3 Mz 5,4-5; 24,16).

1.6 Sir 27,4-7.11-21.22-29: »Beseda razodene misli človekovega srca.«

Odlomek je sestavljen iz treh enot: prva (v. 4-7) razkriva pomen presojanja človeka po njegovem govoru in tako posredno opredeljuje besedo kot osnovno prvino človeškega bitja in človeškega duha. Druga (v. 11-21) povezuje besedo s pravičnostjo oz. opredeljuje govor modrega človeka kot pravičen. Sirski prevod v tem odlomku poudarja poveza-vo oz. zavezanost govora modrega resnici (Sir 27,8.9 v sirščini). Dalje

enota obravnava izdajo skrivnosti, novo zlorabo besed, kot breizhodno in usodno dejanje za prijateljstvo. Tretja enota (v. 22-29) predstavlja značilnosti hinavščine in hinavskega človeka kot protitipa modremu in hude posledice napačnega ravnanja¹¹. Svarilo je okrepljeno z močnimi teološkimi argumenti, saj Gospod sam sovraži hinavščino in hinavskega človeka (24b).

1.7 Sir 28,8-26: Jezikavost tretjega

Novi nauk obravnava dvoumnost človekovega govorjenja (Di Lella 2008, 245–251) in nazorno opisuje lastnosti govora, ki lahko gradi ali pa uničuje odnose (v. 12: »če pihneš v iskro, bo zažarela, če nanjo pljuneš, bo ugasnila, oboje pa prihaja iz tvojih ust«) ter zlorabo »tretjega jezika«, tj. obrekovanja, ki ga hebrejski jezik poimenuje »tretji jezik«, saj pri obrekovanju gre za vrinjenje besede tretjega med dva sogovornika, da bi popačil in sprevrnil njun odnos (glej npr. 1 Mz 3). Tematika je zelo znana tudi v zunajsvetopisemskih besedilih, še posebej v egipčanskih literarnih delih (Linder 2001), kjer modri ostro nastopajo in obsodijo zlorabo jezika kot hud prekršek in delovanje nespametnega človeka. Ben Sira prikazuje to hudo zlorabo kot vzrok največjih in najpogostejših težav v medčloveških odnosih in v zgodovini narodov (v. 14)¹². Tudi v tem primeru modri povzema temo in argumente človeške modrosti in jih vključuje v širše kozmično obzorje človeške zgodovine ter mu daje novo opredelitev. Jezikavost tretjega jezika je namreč usoda, ki so je deležni brezbožni, ki so Gospoda zapustili v lastno pogubo.

1.8 Sir 37,16-18: »Začetek vsakega dejanja je beseda.«

Zadnji kratek odlomek na koncu nauka o prijateljih in svetovalcih (37,1-15) se osredotoča na človekovo srce, središče njegovega odločanja, iz katerega izhajajo štiri prvine – dobro in zlo, življenje in smrt, in v katerem ima posebno vlogo človekov jezik.¹³ Jezik oz. beseda ima torej vpliv

¹¹ Reymond (2011, 232–33) vidi v v. 23 (kjer beremo: »Pred teboj bodo njegova usta medena, navdušen bo nad tvojimi besedami, končno pa bo obrnil svoje govorjenje in iz tvojih besed bo napravil spotiko«) nazoren primer fleksibilnosti in odvisnosti besede in njenega razumevanja v kontekstu.

¹² Sirski prevod poudarja v v. 13, da je obrekovanje glavni vzrok za pogoste uboje med ljudmi.

¹³ V grškem prevodu v v. 17-18 beremo: »... sled spremembe je v srcu, kjer poganjajo štiri reči: dobro in zlo, življenje in smrt; nad njimi pa ima vedno oblast jezik.«

na človekovo srce in moč, da v njem povzroča spremembe, ki lahko vodijo v življenje ali v smrt (5 Mz 30,15.19). Zavest o možni dvoumnosti človekovega govorjenja in možnem tveganju, ki je povezano z uporabo jezika, morata stalno spremljati učitelja modrosti in učenca pri vzgoji.

2. Nekateri poudarjeni vidiki v GII o vzgoji za govorjenje

Predstavljeni odlomki osvetlijo več vidikov in več polarnosti v človekovem govorjenju. Kako je možno te različne vidike povezati in kako lahko odgovorimo na vprašanje: kaj je govor ali beseda v Sirahovi knjigi? Posebno mesto ima odlomek iz Sir 17,1-6, ki ni neposredno namenjen nauku o človeškemu govoru, temveč o stvarjenju človeka: »Gospod je iz zemlje ustvaril človeka ... po svoji podobi jih je naredil. Odločanje in jezik in oči, ušesa in srce jim je dal, da bi mogli misliti.« V okviru stvarjenja modri Ben Sira opredeli sposobnost človekovega govora kot Božji dar. Vrstica 17,5abc (dodatek iz GII, verjetno iz Aristobulove šole) ima še poseben pomen. Besedilo:

*elabon chrēsīn tōn pénte tou kuríou energēmátōn,
hékton dè noun autois edōr' sato merízōn,
kai tōn hébdomon lōgon hermēnea tōn energēmátōn autou.*

Na pósodo so dobili pet Gospodovih del,
Kot šesto je vsakemu v delež podaril um,
Kot sedmo pa besedo, ki razlaga njegova dela.

Beseda je torej opredeljena kot Božji dar, ki doseže svoj cilj, ko omogoča razlaganje velikih Božjih del: jezik je hermenevt stvarjenja in zgodovine odrešenja.

Sklep

Iz sintetične predstavitev nauka o govorjenju v Sirahovi knjigi je razvidno, da ima vzgoja govora v Sirahovi knjigi namen prebujati v učencu (v mladem človeku) razlikovanje med dobro in slabo uporabo jezika oz. besede. Dobra uporaba jezika oblikuje človekovo srce in ga pripravlja za razumevanje Božjega razodetja. Slaba uporaba jezika uničuje človeka samega in njegove odnose z Bogom in z bližnjim.

Vzgoja jezika prebuja v človeku zavest, da komunikacija ni enoznačen pojav, saj so človeške besede marsikdaj odvisne od kontekstov; različni dejavniki lahko vplivajo na razumevanje človeških besed.

Vzgoja je pot, ki omogoča živeti skladnost med življenjem in govorjenjem. Oblikovanje človekovega govora na podlagi modrostnih in teoloških temeljev pripravlja notranjost učenca in jo približa cilju človekovega govora, ki je cilj vzgoje in smisel samega človekovega življenja ter izhaja iz reda stvarjenja, tj. opevati Božja dela v stvarstvu in v zgodovini odrešenja.

Kako torej opredelimo pojem »beseda« pri Sirahu? Je beseda, ki človeka oblikuje, vzgaja in usposablja za osebni odnos z Gospodom (učitelj in učenec z Gospodom). Modri to izvršuje v dialogu s sodobno kulturo, s predhodnimi modrostnimi izročili, kar pomeni, da beseda, ki vzgaja, vključuje vse pristne človeške prvine, ugotovitve in spoznanja, vendar jih na novo razumeva in postavlja v širše obzorje stvarjenja sveta ter zgodovine odrešenja izraelskega naroda in zgodovine človeštva. Beseda človeške modrosti se torej prepleta z besedo razodetja, ki ima vodilno in osrednje mesto.

Oblikovati človekov govor za modrega Ben Sira pomeni voditi k cilju, za katerega je bil človek ustvarjen, tj. hvaliti Boga. Temu cilju se bo Ben Sira posvečal v drugem delu knjige, ko bo predstavil smisel delovanja modrega oz. pisarja (Sir 39,12-35) in ko bo opeval veličino Boga v stvarstvu in v zgodovini odrešenja Sir 42,15–49,16.

Ben Sira povzema prejšnja modrostna in starozavezna teološka izročila o tematiki vzgoje jezika ter zavzema posebno mesto na prehodu med Staro in Novo zavezo, ko bo Nova zaveza posvetila tematiki vzgoje jezika novo pozornost (še posebej v Jak 3) v luči nauka in zgleda Jezusa Kristusa (Mt 5,21-37) ter dokončno osvetlila vidik Učlovečene Besede, Božjega Sina, ki oblikuje človekovo govorjenje in življenje in ga usposablja za dialog ljubezni z Bogom in z bližnjim.

Reference

- Beentjes, Pancratius Cornelis**, ur. 1997. *The Book of Ben Sira in Hebrew. A Text Edition of All Extant Hebrew Manuscripts and a Synopsis of All Parallel Hebrew Ben Sira Texts*. Supplements to Vetus Testamentum 68. Leiden: Brill.
- — —. 2002. Errata et Corrigenda. V: Renate Egger-Wenzel, ur. *Ben Sira's God: Proceedings of the International Ben Sira Conference Durham – Ushaw College 2001*. Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 321, 375–377. Berlin: Walter de Gruyter.
- Calduch, Nuria, Joan Ferrer in Jan Liesen**. 2003. *La Sabiduría del Escriba/Wisdom of the Scribe*. Biblioteca Midrásica 26. Estella, Navarra: Editorial Verbo Divino.
- Ceriani, Antonio M.**, ed. 1883. *Translatio Syra Pescitto Veteris Testamenti ex Codice Ambrosiano sec. fere VI, photolithographice edita*. Zv. II, 458–486. Milano.
- Di Lella, Aleksander A.** 1996. Use and Abuse of the Tongue: Ben Sira 5,9–6,1. V: Anja A. Diesel et al., ur. »Jedes Ding hat seine Zeit ...« *Studien zur israelitischen und alto- rientalischen Weisheit, Diethelm Michel zum 65. Geburtstag*. Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 241, 33–48. Berlin: Walter de Gruyter.
- — —. 2008. Ben Sira's Doctrine on the Discipline of the Tongue: An Intertextual and Synchronic Analysis. V: Angelo Passaro in Giuseppe Bel- lia, ur. *Wisdom of Ben Sira. Studies on Tradition, Redaction, and Theology*. DCL 1, 233–252. Berlin: Walter de Gruyter.
- García Martínez, Florentino**, ur. 1994. *The Dead Sea Scrolls translated. The Qumran Texts in English*. Leiden: Brill.
- Gregory, Bradley C.** 2012. Slips of the Tongue in the Speech Ethics of Ben Sira. *Biblica* 93: 312–339.
- Linder, Agnes**. 2001. Lingua tripla, giogo ferreo e l'oro della parola: Studio esegetico di Sir 28,13–26 in parallelo con testi sapienziali egiziani. Diss. Pontificia Università S. Tommaso D'Aquino, Roma.

- Monachi Abbatiae Pontificiae** S.ti Hieronymi in Urbe, ur. 1964. *Biblia Sacra iuxta latinam Vulgatam versionem XII: Sapientia Salomonis, Liber Hiesu Filii Sirach*. Roma.
- Minissale, Antonino.** 2008. The metaphor of „falling“ hermeneutic key to the Book of Sirach. V: Angelo Passaro in Giuseppe Bellia, ur. *Wisdom of Ben Sira. Studies on Tradition, Redaction, and Theology*. DCL 1, 253–275. Berlin: Walter de Gruyter.
- Mopsik, Charles,** ur. 2003. *La Sagesse de ben Sira. Traduction de l'hébreu, introduction et annotation par Charles Mopsik*. Paris: Éditions Verdier.
- Morla, Víctor.** 2012. *Los manuscritos hebreos de Ben Sira. Traducción y notas*. Asociación Bíblica Española 59. Mutilva Baja: Editorial Verbo Divino.
- Okoye, John Ifeanyichukwu.** 1995. *Speech in Ben Sira with Special Reference to 5,9–6,1*. Romae: Pontificia Studiorum Universitas a S. Thoma Aquinate in Urbe.
- Reymond, Eric. D.** 2011. Wordplay in the Hebrew to Ben Sira. V: Jean-Sébastien Rey in Jan Joosten, ur. *The Texts and Versions of the Book of Ben Sira. Transmission and Interpretation*. Supplements to the Journal for the Study of Judaism 150, 37–53. Leiden-Boston: Brill.
- — —. 2014. The Wisdom of Words in the Wisdom of Ben Sira. *Biblica* 95: 224–246.
- Ziegler, Joseph,** ur. 1980. *Sapientia Iesu Filii Sirach*. 2. izdaja. (Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum Auctoritate Academiae Scientiarum Gottingensis editum, XII/2). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.